

3. Балашов А.Н. Взаимодействие следователей и органов дознания при производстве предварительного следствия. Вопросы борьбы с преступностью. - М., 1971. - С. 134-135.
4. Уголовно-процессуальное право РК от 13 декабря 1997 г.
5. Об оперативно-розыскной деятельности: Закон РК от 15 сентября 1994 г.

Түйін

Мақалада қылмыстық-атқару жүйесінде анықтауды жүргізудің кейбір проблемалары қарастырылған. Автордың пікірінше, ҚАЖ құрылымына анықтаушы лауазымын енгізу қажет.

Резюме

В статье отражены некоторые проблемы производства дознания в уголовно-исполнительной системе. По мнению автора, представляется обоснованным введение в структуру УИС штатного дознавателя.

Summary

Some problems of inquiry prosecution in the criminal-executive system are shown in the given article. From the author's point of view it's considered basic the introduction of the inquest officer into the staff of the criminal-executive system structure.

СОТТАЛҒАНДАРДЫҢ ТҮЗЕУ МЕКЕМЕСІНЕН ҚАШУЫНА ӘСЕРІН ТИГІЗЕТІН СЕБЕПТЕР МЕН ЖАҒДАЙЛАР ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ АЛДЫН АЛУ ШАРАЛАРЫН ҰЙЫМДАСТЫРУ МӘСЕЛЕСІ

Шалғынбаев А.Қ.,

*ҚР ІІМ Академиясы ЖІҚ және АТҚ кафедрасының аға оқытушысы,
полиция майоры*

ҚР Қылмыстық-атқару кодексінің 2-б. 1-б. сәйкес қылмыстық-атқару заңдарының мақсаттары әлеуметтік әділеттілікті қалпына келтіру, сотталғандарды түзеу, сотталғандардың да, өзге адамдардың да жаңа қылмыстар жасауының алдын алу болып табылады /1/.

Бас бостандығынан айыру орындарында және күзетпен ұстау жерлерінде түрлі мақсаттар көзделеді: тәртіптік талаптар, бақылаудың және қадағалаудың техникалық құралдары, жедел іздестіру шаралары және ескерту жұмыстары. Түзеу мекемелерінен қашудың алдын алу және ескертуді ұйымдастыру шараларын жүргізгенде түрлі қылмыстық-саясаттық мінездемелер мен жеке тұлғаның мінез-құлқы ескеріледі.

Отанымыздың классикалық криминологы Е.І. Қайыржанов: «Қылмыстық кодексте осы аталған заңның кейбір нормалары ерекше қарастырылмағанын атап кеткен жөн. Сонымен қатар, оның негізгі бағыты болып тек қана қылмыскерлерді жазалап азап шектіру ғана емес, ол дегеніміз қоғамымызда қылмыс болмасын деген сөз, яғни қылмыстың алдын алумен ұштасуы» дейді /2, 18-б/.

Д.С. Чукмаитовтың пікірінше: «Қылмыстың алдын алу шаралары әлеуметтік, құқық қорғаушылық, экономикалық және т.б. көзқарастар тұрғысынан қоғамға қауіп төндіретін зардаптарға қарағанда анағұрлым тиімді» /3, 83-б/.

Барлық жүргізілетін алдын алу шаралары, қылмыстық-атқару жүйесі мекемелеріндегі жалпы алдын алу және жеке алдын алу шаралары болып бөлінеді.

Жалпы алдын алу шаралары - құқық бұзушылықпен күрес жүргізетін мемлекеттік және қоғамдық ұйымдардың қылмыстылықтың себептерін, қылмыстылықтың болуы мен қылмыс жасауға итермелейтін шарттарын, сондай-ақ қылмыстық нәтижеге жетуді жеңілдететін мән-жайларды білу, зерттеу және жою жолындағы мақсатты қызметінен көрінеді. Жалпы алдын алу түрлері бойынша қылмыстық-атқару жүйесі мекемелерінен қашудың себепін, оларға қолданатын шараларды және олардың орнын толтыру немесе қайта қалпына келтіру жұмыстары жүргізіледі.

Түзеу мекемесінен қашуды ескертуге барлық қызметтер мен мекемелердің бөлімдері, тәрбие жұмыстары ат салысып, көмектесуге міндетті, сондай-ақ қашудың келесідей кезеңдерін анықтау қажет:

- қашуға көмектескен жағдайлар мен себептерді анықтау;
- мекемелердегі бөлімдер арасындағы ақпараттандыру;
- сотталғандардың дұрыс түзелуіне шаралар қабылдау;
- түзелудің жағдайы мен себептерінің жүргізілуін бақылау.

Жеке алдын алу шаралары - бұл қоғамға жат пиғылы мен бағыты бар нақты бір адамға қатысты қолданылатын көндіру мен мәжбүрлеу шараларының жиынтығы.

Жеке қылмыстардың себептері мен жағдайлары – бұл объективтік және субъективтік әсерлердің жүйелілігі, нақты сотталғанның қылмыс жасауға себеп болатын нысандары мен шешімдері.

Себеп – қылмысқа итермелейді. Себеп жағдайлардың тууына әсер етіп, мүмкіндік береді, сондай-ақ себеп басты және жағдай туғызушы әсер болып табылады.

Жағдай – адамның қылмыс жасауын тікелей шақырмайды, бірақ олардың жасалуына ықпал жасап итермелейтін әсерлердің жиынтығы.

Әрбір елдің қылмысының жалпы себебі болып, олардың экономикалық, саяси жағдайы табылады. Біздің нақты тұжырымдауымызша, бұл сыртқы себептер түзеу мекемелерінде жеке қылмыстардың жасалуына, олардың ішінде қашуға, өз ықпалын тигізеді.

Бас бостандығынан айыру орындарында қылмыстың жасалуының ішкі себебіне қашуды жасағандардың, олардың ішінде сотталғандар, сезіктілер, айыпталушылар мен сотталушылардың арасындағы қарым-қатынастың дұрыс болмауы, зорлық-зомбылық іс-әрекеттерінің болуы жатады. Олар бостандықтағы қоғамға қарсы мінез-құлқына әсер етеді. Қашу арқылы қылмыскер тұлғасы өздеріне қандай зорлық-зомбылық іс-әрекеттері қолданылды, соны қалпына келтіруге тырысады (мысалы, бостандық).

ҚР Қылмыстық кодексінің (бұдан әрі - ҚР ҚК) 358-б. сәйкес сотталғанды бас бостандығынан айыру орнынан, тұтқындаудан немесе қамаудан қашқан немесе күзеттен, тергеуден, жазасын өтеуден жалтарған деп дәрежелеуге болады /4/. Қашудың басты мақсаты - сол жерлерден қашуға деген ынтаның болуы және де қылмыстың жасалуының нақты сол сотталғанмен немесе басқамен жасалғандығын анық білуге

болады. Бірақ себептердің, жағдайлардың және мақсаттың болуы жеткіліксіз. Қашқан кезде әрдайым қолайлы жағдайлар туатыны мүмкін емес.

Қылмыстық-атқару жүйесінің түзеу мекемелерінен қашудың барлық жағдайларын келесідей бөлуге болады: объективті, кінәлінің жеке басына байланысты еместігіне, мысалы, су тасқыны, жер сілкінісі, түзеу мекемесі әкімшілігінің дұрыс құрылмауы немесе жеткіліксіздігі, табиғаттың өзгеруі (тұман, қар көшкіні, жел), нашар көрушілік және субъективті, жеке тұлғаның психологиялық ерекшеліктерінің мазмұндылығы, жеке тұлғаның өз басы жеке болғанда кейбіреулері ғана қылмыс жасап, көбі жасамауы мүмкін.

Түзеу мекемесінен қашуға келесідей жағдайлар ықпал етеді:

- камераларды және басқа орындарды техникалық қараудың дұрыс емес және сапасыз қаралуы, ондағы отырған адамдардың бақылауын дұрыс жүргізбеуі, олардың камерада түрлі заттарды сақтауы, қашуға дайындалу (жіптер, темір сымдар және т.б.) сақтауға рұқсат етілмеген құралдар, жерасты қазуларын, камера терезесінің торын аралау, дуалды тесу, төбені ойып шығу жолдарын дұрыс қадағаламау әсерінен болады;

- бақылау өткізу бекеттерінде (БӨБ) қадағалаушылардың жоқ болуы, құжаттардың тексерілуін автокөлік құралдарда өздерін қызметкер ретінде таныстыруы, автокөлікте өзін басқа тұлға ретінде таныстырып, бұзу арқылы немесе көлікке жасырыну арқылы қашу;

- қадағалау бекеттерінде бақылаушылардың дұрыс ауыстырылып қойылмауы мен уақыттарының өтіп кетуі, қызметкерлердің сыртқы бақылау бекеттеріне күзеттің күрделенілген түрін қоймауы (мысалы, әйел бақылаушыларын қою), сыртқы күзеттің төмендеуі, күзетілетін аумақтың объектілері арқылы қашуды осы жағдайларды пайдаланып жасайды;

- камералар мен қабаттардағы ішкі жағдайды жедел маманның дұрыс жүргізбеуі;

- аумақты қарау барысында сотталғандар қоршаудың аумағымен жүрген күзетшінің әрі-бері жүріс-тұрысын пайдаланып, қолайлы уақыт тауып қашуды ұйымдастырады.

Түзеу мекемесі әкімшілігі тарапынан мекеменің инженерлік-техникалық күзетпен қамтамасыз етілуін қадағаламауы аумақтық мекемелердегі тәртіптің төмен деңгейде болуына әсерін тигізеді:

- инженерлік-техникалық күзетпен қаруландыру жүйесінде жөндеудің және айырбастаудың сапасыздығы және уақытылы еместігі;

- ашық коммуникациялық қоршаулар-дағы бөгеттердің түгелділігі;

- бақылау із жолағындағы тастардың, құрылыс заттардың болуынан іздердің көрінбей қалуы;

- ескерту дабылдарының дұрыс еместігі және бұзылғандығы;

- түзеу мекемесінің аумағының нашар жарықтануы;

- тергеу изоляторындағы және түрмелердегі шаруашылық жұмыстарды жасауға қалдырылған сотталғандардың сапасыз іріктелуі (мысалы, шаруашылық қамтамасыз ету отрядына қабылдау, күзеттен және бас бостандығынан айыру орындарынан қашқан аса қауіпті қылмыс жасаған қылмыскерлер);

- айдауға берілген тұлғаларды дұрыс қабылдау және тапсырмау бақылаушының қырағы болмауы (суреттерімен салыстырмайды, Т.А.Ж., атап тексерумен қанағаттанады, құжат бойынша оларға берілген мәліметтермен салыстырып қана қоя

салады). Ол сотталған сыртқы келбетін ауыстыру немесе ұқсастыру жолымен қашуды ұйымдастырады;

- түзеу мекемелерінен тыс жерде, яғни денсаулық сақтау мекемелерінде емделуде жатқандарға қадағалаудың әлсіреуі;

- айдау қызметтің бір бірімен ерегісіп атқарылатын жұмыстың бұзылуы салдарынан, сезіктілермен айыпталушылардың аумақ ішінде және одан тыс жерге қашып кетуі (автокөліктің әлсіздігі, конвойда аз адам болуы және т.б.);

- түзеу мекемесі қызметкерлерінің түрлі заттар мен киім, ақша алу арқылы сатқындық жасауы;

- қызметкерлердің қызметтік әскери дайындығының нашарлығы, қаруды қолдана алмауы, кәсіби біліктілігінің төмендігі.

Сондықтан мыналарды оқып-үйрену қажет:

- айла-тәсілдерді қолданып, сотталғандардың қашу мүмкіндігі мен олардың қашуға дайындалуын және жасауын білу;

- жиі қашатындардың баратын жерлерін есепке алу және хабардар ету;

- қашуға дайындалғандардың себебін, уақытын, қашуды ұйымдастыру орнын анықтау.

Қылмыстық-атқару жүйесі түзеу мекемелерінен:

- тәртіптік қабаттардан;

- қоныс колониясының шаруашылық аумақтарынан;

- ауруға ұшыраған болып түскен сезіктілер, айыпталушылар, сотталғандар денсаулық сақтау мекемелерінен, т.б. жиі қашулар жасалады.

Қашулар, әсіресе, жазғы-күзгі уақыттарда жасалады, олар ауа-райының қолайлылығы және түнгі уақыттарда қызметкерлердің қырағылық танытпауы салдарынан да болады, мысалы:

- жоғары дәрежелі қызметкерлердің жиі қызметтен ауысуының олардың кәсіпкерлігіне теріс әсер етуі жүйелік және жедел талаптарды әлсіретеді;

- түзеу мекемесінде күзет, арнайы есеп, жедел, тәртіп және тәрбие бөлімдерімен қатынастың төмендігі;

- қылмыстық-атқару жүйесі қызметкерлері мен мекеме әкімшілігінің сотталғандарды әділетсіз жазалауы.

Көрсетілген жетіспеушіліктердің кейбіреулері қарапайым бақылаудың және құжаттарды тексерудің нәтижесінде анықталуы мүмкін. Басқа жетіспеушіліктер тек бөлімдер мен қызметтердің мұқият жұмыс істеуі нәтижесінде анықталады. Жоғарыда аталғандарды негізге ала отырып, жалпы алдын алу шаралары арқылы оларды жоюды, алдын алуды төмендегідей жүзеге асыруға болады:

- әрдайым жүйенің жағдайын талдап, күзет және мекемедегі бақылау, сондай-ақ барлық бөлімдермен қызметтердің қадағалауы;

- қылмыстық-атқару жүйесі басқармасының тергеу изоляторында, инженерлік-техникалық күзетпен қаруландыруда және жерасты мен жер бетіндегі коммуникацияларын бөлімдермен бірігіп тексеру және акт толтыру;

- бақылау өткізу бекетінде бақылаушы қызметкерлерінің қырағылығын арттыру;

- сыртқы бекеттерге тек атыс қаруын қолдана алатын және әскери дайындықтан өткен және олар бойынша сынақ тапсырған ер азаматтарды қою;

- күзет бекеттерінің жоғарғы жақтарына күзетті нығайту;
 - қоныс колонияларында шаруашылық жұмыс істейтін сотталғандарды бақылаушылардың алып жүру жағдайларын нығайту;
 - қылмыстық-атқару жүйесі түзеу мекемелерінің тәртіппен күзет қадағалауына бақылау жасайтын қызметкерлердің сынақ тапсыруы және түрлі нормативтік-құқықтық құжаттарды меңгеруі;
 - кіші құрамның кәсіби қызметтік дайындығы бойынша тиімді аттестация өткізу;
 - бас бостандығынан айыру орындарындағы және күзетпен сақтау мекемелеріндегі медициналық жағдайын қамтамасыз ету;
 - қазуға қолданатын құрал-жабдықтардың сақталуын әрдайым бақылап отыруға тиістілігі;
 - тиеуге және түсіруге арналған шаруашылық жұмыстарды қатаң бақылауға алу, сол арқылы қылмыскерлер заттардың арасына жасырынып, қашуды ұйымдастыруы мүмкін;
 - қылмыстық-атқару жүйесінің сезіктілер мен айыпталушыларға арналған шараларға байланысты кезекші бөлімдерінің жұмысын күшейту. Ол қызметшілер тәулік бойы атқарған қызметі үшін күнделікті баяндап, қадағалау және өзара қызметкерлерімен тығыз байланыста болуы тиіс;
 - тәртіп, тәрбие бөлімшелерге жедел бөлімшелердің уақытылы ақпарат беріп отыруымен қолданатын шаралар туралы тексерулер мен шешімдер қабылдауын күшейту;
 - сотталғандармен жақын байланыс орнатқан түзеу мекемесі қызметкерлерін анықтауды күшейту;
 - инженерлік-техникалық күзетпен қаруландыру жайлы барлық статистикалық және есептік қызметтермен бөлімдерді компьютерлендіру;
 - сотталғандардың дәл, нақты жатқан жерлерінде ғана жұмыс істеулерін және оларға іріктелген бақылаудан өткізілген сотталғандарды жіберу;
 - тергеу изоляторында және түрмелерде жазасын өтеуші жасы үлкен сотталғандардың, кәмелетке толмаған айыпталушылар мен сезіктілерге жағымды көмек көрсетулерін қадағалау.
- Қылмыстық-атқару жүйесінің түзеу мекемелерінде ұсталғандарға құқықтық тәрбие көрсетуін күшейту мынадай әдістер арқылы жүзеге асырылады:
- қылмыстық заңнаманы ұғындырып-түсіндіру, сотталғандарға қылмыстық-құқықтық нормаларды әділетті түрде түсіндіруі мен олардың осы заңға дұрыс көзбен қарауын тәрбиелеу;
 - қылмыс істеуден өз еркімен бас тартуы (ҚР ҚК-нің 26-б.) бұл жағдайлар қылмыстық жауаптылықтан қылмысы үшін босауы. Аталған норманы түзеу мекемесінен қашуға ұмтылған тұлғаларға тәртіптік, қылмыстық жазаны түсіндіру мақсатында жеткізу. Өз еркімен бас тарту қазіргі заманға сәйкес келуі керек, нақты әрі сенімді болуы қажет;
 - шын өкінуіне байланысты, қылмыстық жауаптылықтан босату (ҚР ҚК-нің 65-б.) тәртіп бойынша босатпайды, бірақ жазаны жеңілдетіп, кінәлі тұлғаның келуімен аяқталады;

- биік бекеттердегі, айдаудағы, ішкі бекеттердегі техникалық байқаудың сапасын жоғарылату;

- қызметті атқаратын жеке құрамға міндетті түрде оқу-тәрбие жұмысын жүргізу.

Аталған мән-жайлардан басқа да қажетті шараларды ұйымдастырудың да қажеттілігі туындауы мүмкін.

Сотталғандардың түзеу мекемесінен қашудың алдын алу шараларын жүргізудегі қызметкерлердің өзара іс-әрекетін ұйым-дастыру аса маңызды болып табылады. Оларды дұрыс ұйымдастыру жоғарыда келтірілген жағымсыз мән-жайлардың орнын толтыруға әсерін тигізеді. Түзеу мекемесінен қашуға әкеп соқтыратын жағдайлардың алдын алу тиісті органдардың жаза мақсатын орындау міндеттеріне жетелеуінің басты бағыттары ретінде саналады.

Әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының Қылмыстық-атқару кодексі. 1997 жылғы 13 желтоқсан.

2. Каиржанов Е.И. О классификации оснований гуманизации уголовного законодательства // Уголовно-исполнительная система: перспективы реформирования и проблемы подготовки кадров: Мат-лы междунар. науч.-практ. конф., посв. 35-летию учебного заведения. – Костанай: КЮИ КУИС РК, 2006. – С. 17-20.

3. Чукмаитов Д.С. Проблемы совершенствования правовых основ предупреждения преступности // Правовое государство: проблемы теории и практики: Мат-лы межвуз. науч.-практ. конф. – Павлодар: Северо-Казахстанский юридический институт КазГЮУ, 2003. – С. 82-87.

4. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі. 1997 жылғы 16 шілде.

Түйін

Мақалада сотталғандардың түзеу мекемелерінен қашуының алдын алу шараларын жүргізудегі қызметкерлердің өзара іс-әрекетін ұйымдастыру мәселелері қарастырылған. Автор сотталғандардың түзеу мекемесінен қашу себептері мен жағдайларын анықтап, олардың алдын алу шараларын ұсынады.

Резюме

В статье рассматриваются вопросы взаимодействия при предупреждении побега осужденных из мест лишения свободы. Автором определяются причины и условия побега осужденных из мест лишения свободы, предлагаются конкретные меры по их предупреждению.

Summary

Questions about interactions in prevention of inmates' escapes from the places of detention are considered in the article. The author determines the reasons and conditions of escapes from prisons. The concrete measures of prison escapes prevention are offered by the author.